

Det polske "murgennembrud"

af Jens Ellekær

Kronik i anledning af 30-årsdagen for åbningen af Berlinmuren den 9. november 2019.

Berlin – "Hauptstadt der DDR", som det altid blev tilføjet dengang – 9. november 1989. Om aftenen afholdt Günter Schabowski, medlem af politbureauet og centralkomiteen for Tysklands Socialistiske Enhedsparti (SED), en pressekonference, hvor han redegjorde for forløbet af central-

et spørgsmål om, hvornår en netop vedtaget rejseforordning skulle gælde, svarede Schabowski: "Den træder efter mit kendskab ... det er øjeblikkeligt, omgående." Den sovjetiske gesandt i Østberlin noterede sig: "Da han gav denne oplysning, var den fuldstændigt overtrætte Schabowski sig det ikke bevidst – og kunne heller ikke være det -, at han med de to ord havde lagt grunden til DDR's opløsning."

Det havde ikke været centralkomiteens hensigt, at rejseforordningen skulle bekendtgøres før den følgende eftermiddag. Og de nye rejseregler krævede under alle omstændigheder, at der skulle ansøges om udrejse, og at en sådan kun kunne bevilges borgere, som havde et pas. Det var der kun et mindretal af DDR's borgere, som havde; de øvrige ville have været nødt til at vente i flere uger på en pasudstedelse, inden de kunne have begivet sig over den tysk-tyske grænse. Nu gik det helt anderledes. Tusinder af østberlinere, der havde set

Pressekonferencen om aftenen den 9. november 1989. På podiet ses Günter Schabowski som nr. to fra højre. (Bundesarchiv/Thomas Lehmann)

komiteens 10. plenum. Blot tre dage tidligere var Schabowski blevet udpeget til den nyoprettede funktion som centralkomiteens pressesekretær. På

den tv-transmitterede pressekonference, samlede sig ved grænseovergangstederne og krævede pas-sage; grænsetropperne gav efter for presset – og

Murens fald var en realitet.

Den tyske historiker Gregor Schölgén konstaterede: "Den spektakulære åbning af den tysk-tyske grænse, som kort forinden stadig var blevet anset for umulig, var et resultat af tilfældighed, kaos, pres og rådløshed." Trods denne karakter af tilfældighed betød gennembrydningen af Berlinmuren - det mest iøjnefaldende tegn på Europas adskillelse -, at datoen 9. november 1989 er blevet identificeret med afslutningen på de østeuropæiske folkedemokratier. Og de østtyske borgerretsforkæmpere, der stod bag de store demonstrationer, som

sterne - var begyndt næsten ti år tidligere; den havde undervejs antaget dramatiske former, men resulterede i sidste ende i det, den polske journalist og kommentator Adam Krzemiński har kaldt "en 'polsk løsning', et politisk kunstværk af halve tiltag, der førte til en kompliceret kontrakt". Denne proces sikrede polakkerne en uddramatisk overgang til et parlamentarisk demokrati, men i slutningen af 1989 satte den samtidig polakkerne i en situation, hvor de følte, at de var blevet overhalet af udviklingen i de omkringliggende stater.

Det polske systemskifte tog sin begyndelse i

ZOMO - Folkemilitsens Motoriserede Reserver - i indsats i Polen 1981-83. De brutale og meget upopulære paramilitære enheder blev sat ind mod demonstrationer.

i løbet af efteråret 1989 satte systemet under pres, havde da også gjort en storslået personlig indsats i et af verdens mest overvågede samfund. Ikke desto mindre er der en tilbøjelighed til at lade den overraskende og pludselige udvikling i DDR overskygge den langstrakte kamp mod de kommunistiske regimer i andre af de østeuropæiske lande, hvis begyndende resultater var medvirkende til at isolere DDR.

Den polske befolknings slutkamp mod Polens Forenede Arbejderparti (PZPR) - kommuni-

sommeren 1980. Lige som det havde været tilfældet ti år tidligere, udløste en kraftig forhøjelse af fødevarepriserne en bølge af strejker. I den mellemliggende periode havde PZPR's førstesekretær, Edward Gierek, forsøgt at modernisere Polen gennem fremme af en teknokratisk klasse, som primært havde gavnet sig selv, og gennem optagelse af store udenlandske kreditter. Men Polens industri havde ikke været i stand til at klare sig på eksportmarkederne, og de to oliekriser havde kun gjort situationen værre: Nu var Polen fanget i en gælds-

spiral. Regimet så kun en udvej i at forhøje priserne på de fødevarer, hvis subventioner udgjorde 40% af statsbudgettet.

Strejkerne kom hurtigt til at dreje sig om mere end priser og lønninger; der blev bl.a. rejst krav om uafhængige fagforeninger. Regimet ville ikke sætte sin goodwill i Vesten på spil ved at sætte militæret ind mod de strejkende, hvorfor det den 31. august 1980 indgik en aftale med Lech Wałęsa, formanden for strejkekomiteen på Leninskibsværftet i Gdańsk, som lagde grunden for uafhængige fagfor-

der, som havde været anvendt i den lange periode, hvor Polen havde været opdelt mellem Preussen, Østrig og Rusland. Parallelt hermed havde kirken fået styrket sin status betragteligt med valget i 1978 af kardinal Karol Wojtyła til pave Johannes Paul II. Bag modsætningerne mellem de folkelige bevægelser og den stærke, teknokratiske statsmagt skjulte der sig både en historie- og en kulturstrid.

Striden mellem Solidarność, som krævede økonomiske reformer og begrænsninger i den statslige kontrol, og PZPR, der blev svækket af en massiv

Det "Runde Bord" var ikke blot et begreb, men en reelt eksisterende indretning, der blev anvendt under regeringens forhandlinger med oppositionen. Det er i dag opstillet i præsidentpaladset i Warszawa. (David Drabik)

eninger. Heraf opstod fagforeningen *Solidarność*, "Solidaritet", som samlede ikke blot en meget stor del af Polens arbejdere, men som også fik stor tilslutning fra landets intellektuelle opposition.

Solidarność blev i lige så høj grad en kulturel bevægelse som en fagforening. Den knyttede sig bevidst til nationale traditioner; i sin organisationsform pegede den tilbage på den gamle polske adelsrepublik og i sine arbejdsformer på meto-

medlemstilbagegang, fortsatte gennem hele 1981. Det hele foregik i skyggen af Bresjnev-doktrinen om "begrænset suverænitet" i de østeuropæiske folkedemokratier og under bekymret observation fra store grupper i Vesten, som frygtede at se 70'ernes afspænding forsvinde i en mulig intervention fra Polens nabolande, således som det var sket i Tjekkoslavakiet i 1968. I løbet af denne periode overtog Polens forsvarsminister, general Wojciech

Jaruzelski, såvel regeringsmagten som ledelsen af PZPR.

Konflikterne kulminerede i slutningen af året, da stats- og partiledelsen gennem en "nødtilstandslov" lagde op til restriktioner for fagforeningerne, og Solidarność gjorde sig rede til at svare igen med en generalstrejke. Natten til den 13. december satte Jaruzelski derpå Polen i undtagelsestilstand. Tusinder af Solidarność-folk blev arresteret, aviserne suspenderet, skoler og universiteter lukket, og der blev indført udgangsforbud. Militær og paramilitær kontrollerede gaderne og omringede de virksomheder, hvor der var udbrudt strejke. Tre dage efter indførelsen af undtagelsestilstanden blev syv arbejdere dræbt under militærets storm på en mine.

Forsyningssituationen var nu om mulig endnu værre, og polakkerne led nød. I slutningen af 1982 ophævede Jaruzelski undtagelsestilstanden, regeringen forsøgte sig med mere eller mindre halvhjertede reformer, og Solidarność vendte langsomt tilbage. I forsommeren 1988 udbrød der på ny en omfattende strejkebølge; regimet reagerede

på "polsk vis": Det slog hårdt ned på oppositionen og inviterede samtidig denne til det "Runde Bord". Det vigtigste resultat af disse forhandlinger var afholdelsen af "halvfrie" valg i 1989, hvor kun en del af pladserne i *Sejm*, parlamentet, var på valg. Ved valget i juni 1989 led PZPR et knusende nederlag, men bevarede – takket være valgets konstruktion – magten i *Sejm*. Med støtte fra Solidarność blev Jaruzelski valgt til præsident, og publicisten Tadeusz Masowiecki indtrådte som den første ikke-kommunistiske regeringsleder i østblokken.

I 1989 tog Polen det første, måske ikke særligt spektakulære skridt i et blødt systemskifte. Men inden det var kommet dertil, havde polakkerne lidt store materielle afsavn og havde måttet leve med paramilitære styrkers voldelige optræden; systemmodstandere var blevet myrdet, tusinder havde været tilbageholdt over længere perioder, og andre tusinder var blevet fyret fra deres arbejde. Når vi den 9. november markerer Murens fald, bør vi ikke glemme polakkernes lange kamp, som resulterede i det første opbrud i Østeuropa.

Forlaget ELLEKÆR ApS
www.ellekar.dk

Publiceret november 2019
Grafisk udformning: Dorte Pugliese
Billedredaktion: Jens Ellekær

Dette skrift er licenseret under en
Creative Commons Kreditering-
Ikkekommerciel-Ingen afledninger 4.0
International-licens.